

І.О.БЕДНАРСЬКА

Інститут екології Карпат НАН України
79026 Львів, вул. Козельницька, 4

ВИДИ РОДУ *FESTUCA* L. (*POACEAE*) У ФЛОРИ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

ключові слова: *Festuca*, Західне Полісся

key words: *Festuca*, Western Polyssia

I.BEDNARSKA

THE GENUS OF *FESTUCA* L. (*POACEAE*) IN WESTERN POLYSSIA

Institute of Ekology of the Carpathians N.A.S. of Ukraine
Kozelnitska str, 4, Lviv 79026, Ukraine

A general discussion of the genus *Festuca* in the flora of Western Polyssia is given. The dependence of some species distribution upon the special landscape in the region is being examined.

Вирішальним фактором у формуванні рослинного покриву Полісся є гетерогенність палеогеографічних умов регіону, що знайшло відображення в сучасних особливостях ландшафтної структури. Згідно з геоморфологічним районуванням [4], регіон наших досліджень, у межах Полісся, входить до складу області Полісько-Дніпровської низовини підобласті Поліської рівнини, у межах якої виділяється декілька зон зі своєрідними мікроекотопічними умовами, які істотно вплинули на розподіл видів роду *Festuca* L. у межах регіону.

У формуванні рельєфу Полісся загалом важливу роль відіграли риський льодовик, а також діяльність приток Дніпра, Прип'яті й Десни, які служили шляхами стоку льодовикових вод. У результаті, четвертинний комплекс представлений моренними відкладами риського зледеніння, зандровими пісками, алювіальними наносами і лесом. Крім того, відбувалося інтенсивне перевіювання пісків прируслових валів у льодовиковий та постльодовиковий періоди [4].

Одним з показових прикладів залежності поширення видів від едафічних і мікрокліматичних факторів є ареал *F. polesica* Zapał. на Західному Поліссі, де проходить його західна межа. Причиною такого поширення, на нашу думку, є екологічні особливості самого виду, які тісно пов'язані з геоморфологією регіону.

F. polesica є одним з небагатьох видів роду, які здатні витримувати екстремальні ксеротермні умови. Це вид відкритих

місцезростань або розріджених сосняків, який пристосований до зростання на бідних піщаних ґрунтах зі значним дефіцитом вологи. Хоча сосняки на піщаних ґрунтах характерні загалом для всього Полісся, за результатами опрацювання гербарних фондів (CHU, KW, LE, LW, LWAKNS, LWS), крайнє західне місцезнаходження *F. polesica* було знайдене нами в околицях с.Невір (Волинська обл., Любешівський р-н). Що ж не пустило цей вид далі на захід? Відповідь є в мікрокліматичних і фізико-географічних особливостях різних частин Полісся, які досить істотно різняться одна від одної.

Так, за кліматичними умовами, Західне (Волинське) Полісся різниться від інших областей Полісся найбільшою кількістю опадів, м'якшими зимами, а також розвинутою розгалуженою річковою мережею, тоді як клімат сусіднього Житомирського, а тим більше Київського Полісся є вже значно континентальнішим, тобто кліматичні показники змінюються в напрямку з північного заходу на південний схід у бік збільшення теплозабезпечення влітку й зменшення зволоженості [1].

Для такого ксеротермного виду як, *F. Polesica*, режим зволоження може бути одним з негативних лімітаційних факторів. Окрім загальної суми опадів й температур, вирішальнішим фактором є гідрологічний режим і структура гідромережі. Так, у формуванні рельєфу зони Верхньо-Прип'ятської алювіально-моренної низовинної рівнини основна роль належить акумулятивній діяльності Прип'яті та її приток — ця територія є найбільш заболоченим районом Українського Полісся. На ділянці моренної акумуляції невисокі округлі горби з пологими схилами чергуються з широкими западинами, виповненими болотами й озерами. Великі площі зайняті заплавами лучно-болотними ландшафтами, серед яких терасові піщані рівнини є фрагментарними й не дають можливості оселитися тут ксеротермній *F. polesica*.

Специфічною рисою південніших районів Західного Полісся є домінування серед корінних порід крейди й мергелів верхньокрейдового віку. Так, Любомльсько-Столінське (Волинське) моренне пасмо є зоною високого залягання крейдових порід, його рельєф значно розчленований і накладений на підняття крейдової поверхні. Подібна ситуація є й у зоні Ковельсько-Сарненської денудаційно-акумулятивної рівнини, яка є обширною одноманітною піщаною рівниною, що простягається на північ від Волинської височини. Тут також наявні зони денудаційно-рівнинного рельєфу з виходами на поверхню (або близьким заляганням до поверхні) крейдових відкладів, до того ж також поширені значні болотні масиви.

Дерново-підзолисті ґрунти, які сформувалися на продуктах вивітрювання крейдових порід, є одними з найбільш родючих на Західному Поліссі й мають добре виражений гумусовий горизонт, тоді як головну роль у ґрунтовому покриві решти Полісся відіграють дерново-підзолисті ґрунти на безкарбонатних материнських породах [1]. Наявність карбонатних ґрунтів зумовила подвійний ефект. По-перше, на таких багатих ґрунтах поширені сосново-дубові та мішані широколистяні ліси в яких *F. polesica* є конкурентно неспроможною. А, по-друге, навіть на відкритих піщаних, добре прогрітих, ділянках, *F. polesica* не росте через значний вміст кальцію в ґрунті.

Хоча на північно-західному Поліссі також є вапнякові породи, вони перекриті алювіальними відкладами й лесами, тому лімітаційним фактором для *F. polesica* тут є не карбонатність ґрунтів, а вода. У напрямку на схід, зі збільшенням континентальності й зменшенням зволоженості, на безкарбонатних ґрунтах поступово з'являються осередки *F. polesica*, яка на Центральному Поліссі й далі на схід є вже широко розповсюдженим видом.

Звичайними видами флори Полісся загалом є *F. ovina* L. та *F. rubra* s.l. — обидва види у відповідних місцезростаннях часто домінують або співдомінують в угрупованнях. *F. ovina* — типовий вид сосняків і мішаних лісів, який може зростати як на відкритих ділянках, так і в розріджених лісах у чорничниках, серед лишайникового й мохового покриву. На прибережних підвищених і найбільш дренованих гривах і грядках значні простори займають справжні “дрібнозлакові” луки формації *Festuceta rubrae*, тоді як одним із домінантних видів заплавної луки є близький до *F. rubra* вид — *F. multiflora* Hoffm. Порівняно з іншими регіонами заходу України, цей вид є найтипівішим для Полісся.

На порівняно невисоких гривах і вирівняних ділянках центральної частини заплави серед справжніх “великозлакових” лук однією з найпоширеніших формацій є *Festuceta pratensis*, де вид є домінантом. Значно рідше, й переважно на господарських угіддях, можна побачити подібний до попередньої, також лучний вид *Festuca arundinacea* Schreb., яку щораз ширше використовують як високоякісну кормову культуру.

Обговорюючи мережу природоохоронних об'єктів Полісся, Т.Л.Андрієнко та Ю.Р.Шеляг-Сосонко [1] зауважують, що до рідкісних видів регіону, які є поза межами охоронних територій, належить, серед інших, *Festuca trachyphylla* (Hack.) Krajina. Хоча вид насправді є досить рідкісним, необхідно враховувати його стратегію вида-синантропа — його ареал поступово збільшується в цілій

Європі, через що ми вважаємо недоцільним включати *F. trachyphylla* до списку видів, які потребують охорони. На сьогодні, за даними гербарних фондів, на Західному Поліссі, нам відомо три локалітети, де зростає цей вид: Волинська обл., Ковельський р-н, між с.Доротище та с.Заріччя (Кагало, Беднарська 1999 LWAKNS 09026); Волинська обл., Турійський р-н, околиці с.Овлочин (Беднарська 1997 LWAKNS 08459) та Волинська обл., Шацький р-н, околиці м.Шацьк, оз.Перемут (Беднарська 1997 LWAKNS 08444). Зазначимо також, що відомі численні місцезнаходження цього виду на території Білорусі (Джус 1997 MSKU № 9, 1074а, 1233а, 1274, 1574) та Українського Розточчя, що підтверджує відсутність необхідності охорони цього виду.

До рідкісних у межах регіону видів роду належить *Festuca altissima* All. — лісовий неморальний реліктовий вид, який зберігся на Поліссі з часів дніпровсько-валдайського міжльодовиків'я. Інформації про поширення цього виду в регіоні є дуже мало — це або загальні літературні посилання [1, 3], або усні повідомлення, тоді як у гербарних фондах зборів *F. altissima* з Полісся ми, нажаль, не знайшли.

До лісових видів роду належить також *Festuca gigantea* (L.) Vill., проте, оскільки масиви широколистяних лісів на Поліссі є значно менші від таких, наприклад, на Поділлі, то й вид трапляється тут значно рідше, ніж в інших регіонах України.

Є велика імовірність зростання на Українському Поліссі *Festuca filiformis* Roug. (= *F. tenuifolia* Sibth.), яка наводиться для сусідньої Білорусі (Гомельська обл., у борах, на піщаних гривах, поймах річок, рідко [2]). На сьогодні, з усіх опрацьованих гербарних фондів нам відомий один єдиний зразок цього виду з Волинської обл., Шацького (нині Любомльського) р-ну (приватна колекція П.Т.Ященко, 1978). Тому, хотілося б звернути увагу дослідників на пошук цього виду в дубових і сосново-дубових лісах Полісся для підтвердження його зростання в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриенко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. – К.: Наукова думка, 1983. – 216 с.
2. Сауткина Т.А. *Graminea. Festuca* L. // Определитель высших растений Беларуси. – Минск: Дизайн ПРО. – 1999. – С. 404 – 405.
3. Тверетина В.В. Род *Festuca* L. // Злаки Украины. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 265 – 320.
4. Цись П.М. Геоморфология УРСР. – Вид-во Львівськ. ун-ту, 1962. – 224 с.